

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

معاونت بررسی های اقتصادی

جایگاه ایران در رقابت پذیری جهانی

(بنابر گزارش رقابت پذیری ۲۰۱۶-۲۰۱۵ مجمع جهانی اقتصاد)

نگارنده:

عاطفه قاسمیان

مهرماه ۱۳۹۴

شاخص رقابت پذیری جهانی^۱

مجمع جهانی اقتصاد^۲ هر ساله کشورهای مختلف را از نظر میزان توان رقابت پذیری مورد ارزیابی قرار می دهد و از سال ۲۰۰۴ تاکنون به منظور سنجش عملکرد آنها، شاخص رقابت پذیری جهانی را محاسبه می کند. این شاخص از ۱۲ رکن اصلی تشکیل شده است که با احتساب معیارهای فرعی، در مجموع می توان گفت؛ ۱۱۹ معیار در محاسبه شاخص رقابت پذیری جهانی تعیین کننده هستند. مجمع جهانی اقتصاد، امتیاز کشورها را در هر یک از این معیارها بررسی می کند و به رتبه بندی آنها می پردازد. در این گزارش وضعیت ایران بر اساس آخرین گزارش این مجمع که در تاریخ نهم سپتامبر ۲۰۱۵ منتشر شده، مورد ارزیابی قرار می گیرد.

وضعیت رقابت پذیری در ایران

آخرین آمارهای مجمع جهانی اقتصاد گویای صعود ۹ پله ای رتبه ایران به لحاظ توان رقابت پذیری در میان سایر کشورهای جهان است. بنابر گزارش جهانی رقابت پذیری ۲۰۱۵-۲۰۱۴ ایران در میان ۱۴۴ کشور جهان رتبه ۸۳ را به لحاظ شاخص رقابت پذیری کسب کرده و این رتبه در گزارش ۲۰۱۶-۲۰۱۵ به ۷۴ در میان ۱۴۰ کشور جهان رسیده است.

به هر یک از معیارهای شاخص رقابت پذیری امتیازی از ۱ تا ۷ تعلق می گیرد. امتیاز ایران طی یک سال اخیر در مجموع ۰,۰۷ واحد افزایش یافته و از ۴ به ۴,۱ رسیده است. امتیاز شاخص رقابت پذیری در ایران از سال ۲۰۱۲ روند نزولی داشته و سالانه ۱ واحد از آن کاسته شده است. در سال ۲۰۱۵ این روند متوقف شده و امتیاز شاخص رقابت پذیری ایران با اندکی افزایش به مقداری معادل سال ۲۰۱۳ رسیده است. بالاترین امتیازات ایران در میان ارکان اصلی تعیین کننده، همچون سال گذشته مربوط به بهداشت و آموزش ابتدایی، اندازه بازار و محیط اقتصاد کلان بوده است.

بهبود امتیاز ایران در شاخص رقابت پذیری بیش از هر چیز ناشی از افزایش امتیاز در ارکان نهادها و موسسات، کارایی بازار نیروی کار و آمایش تکنولوژیکی بوده است. امتیاز ایران تنها در رکن توسعه بازار مالی تضعیف شده که به نظر می رسد ناشی از تنزل عملکرد ایران در بخش بازار بورس و حمایت های قانونی از وام گیرنده و وام دهنده بوده است. جدول ۱، تغییرات امتیاز ایران در ارکان ده گانه رقابت پذیری نشان می دهد. در قسمت های بعدی به جزئیات آنها پرداخته می شود.

^۱ The Global Competitiveness index

^۲ The Global Competitiveness Report ۲۰۱۴-۲۰۱۵

معاونت بررسی های اقتصادی

جدول ۱- رتبه و امتیاز ایران از نظر شاخص رقابت پذیری به تفکیک ارکان اصلی در سال های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵

تغییرات امتیاز شاخص ^۳	۲۰۱۵-۲۰۱۶		۲۰۱۴-۲۰۱۵		ارکان اصلی
	امتیاز	رتبه (در بین ۱۴۰ کشور)	امتیاز	رتبه (در بین ۱۴۴ کشور)	
بهبود	۳,۶	۹۴	۳,۴	۱۰۸	نهادها و موسسات
بهبود	۴,۲	۶۳	۴,۱	۶۹	زیرساخت
بدون تغییر	۴,۸	۶۶	۴,۸	۶۲	محیط اقتصاد کلان
بدون تغییر	۶	۴۷	۶	۵۲	بهداشت و آموزش ابتدایی
بهبود	۴,۳	۶۹	۴,۲	۷۸	آموزش و پرورش عالی
بهبود	۴	۱۰۹	۳,۹	۱۲۰	کارایی بازار کالا
بهبود	۳,۲	۱۳۸	۳	۱۴۲	کارایی بازار نیروی کار
تضعیف	۲,۸	۱۳۴	۳	۱۲۸	توسعه بازار مالی
بهبود	۳,۲	۹۹	۳	۱۰۷	آمایش تکنولوژیکی
بهبود	۵,۲	۱۹	۵,۱	۲۱	اندازه بازار
بدون تغییر	۳,۵	۱۱۰	۳,۵	۱۱۰	پیشرفته بودن کسب و کار
بدون تغییر	۳,۱	۹۰	۳,۱	۸۶	نوآوری
بهبود	۴,۱	۷۴	۴	۸۳	شاخص رقابت پذیری

منبع: The Global Competitiveness Report

بنابر گزارش اخیر مجمع جهانی اقتصاد، مهم ترین عوامل مساله ساز در فضای کسب و کار ایران به ترتیب الویت عبارتند از:

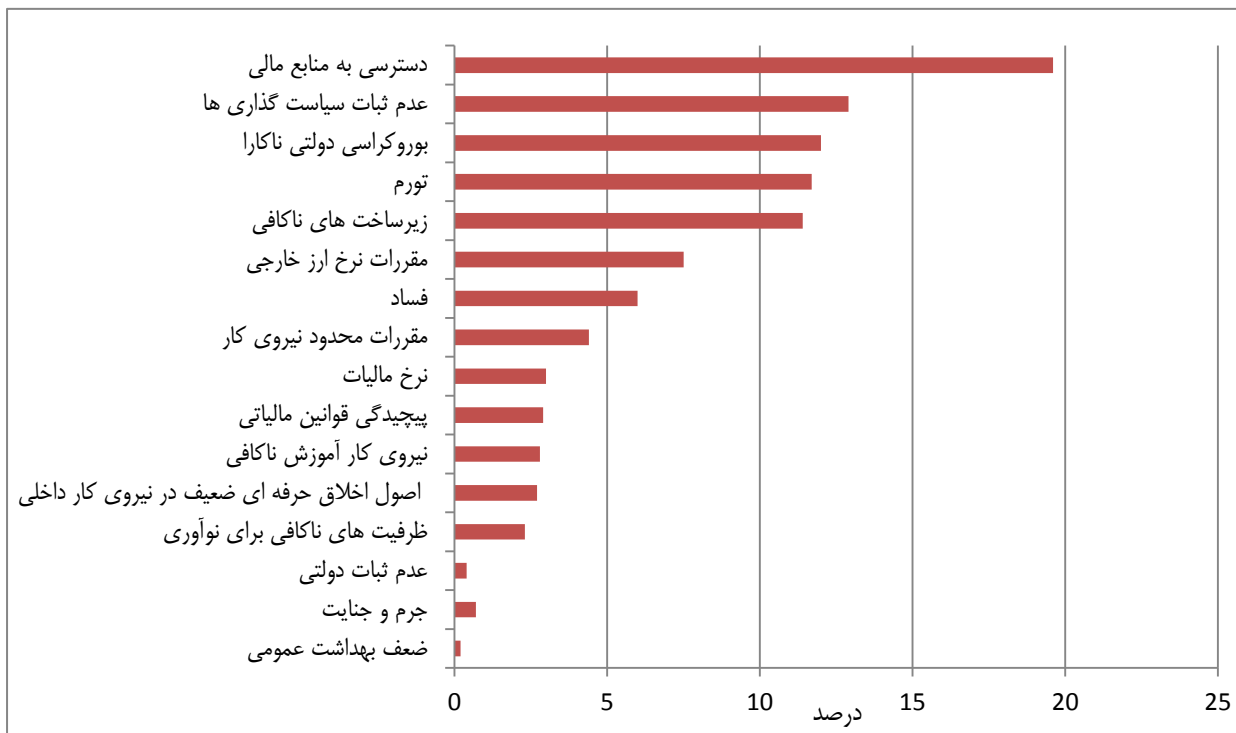
دسترسی به منابع مالی، عدم ثبات سیاست گذاری ها، بوروکراسی دولتی ناکاراه، تورم، زیرساخت های ناکافی، مقررات نرخ ارز، فساد، محدودیت های مقرراتی مربوط به بازار کار، نرخ مالیات، پیچیدگی مقررات مالیاتی، عدم تکافوی نیروی کار آموزش دیده، اصول اخلاق حرفه ای ضعیف در نیروی کار، ظرفیت های ناکافی برای نوآوری، عدم ثبات دولتی، جرم و جنایت و ضعف بهداشت عمومی.

در خصوص مسائل فوق از فعالان اقتصادی در کشورهای مختلف خواسته شده که ۵ مشکل عمده فضای کسب و کار را مشخص کنند و آنها را از ۱ تا ۵ رتبه بندی نمایند. پاسخ ها بر اساس رتبه بندی پاسخ دهندگان موزون شده و در نمودار ۱ نشان داده شده است. در گزارش پیشین مجمع جهانی اقتصاد، تورم جز سه عامل عمده مساله ساز در فضای کسب و کار ایران جای گرفته بود. با توجه به کاهش قابل توجه نرخ تورم طی دو سال اخیر، همان طور که انتظار می رفت در گزارش ۲۰۱۵ این سازمان تا حدی از اهمیت تورم به عنوان تهدیدی برای کسب و کار کاسته شده است، اما عامل دسترسی به منابع مالی همچنان به عنوان اصلی ترین مشکل کسب و کار ایران با اختلاف نسبتاً قابل توجهی نسبت به سایر عوامل در جایگاه اول قرار دارد (نمودار ۱).

^۳ نظر به اینکه تعداد کشورها در دو گزارش تغییر کرده، تغییرات امتیاز شاخص به جای رتبه مورد بررسی قرار گرفته است.

معاونت بررسی های اقتصادی

نمودار ۱- الویت بندی عوامل مساله ساز در فضای کسب و کار ایران

منبع: The Global Competitiveness Report ۲۰۱۵-۲۰۱۶

همان گونه که در قسمت های قبلی اشاره شد؛ برای ارزیابی هر یک از ارکان ۱۲ گانه رقابت پذیری، معیارهای مختلفی مورد توجه قرار می گیرند. معیارهایی که ایران در آنها ضعیف ترین و بهترین عملکرد را در مقایسه با سایر کشورها داشته است، در جداول ۲ و ۳ نشان داده شده اند.

ایران از نظر معیارهای تعرفه های تجاری و ترویج مالکیت پایین ترین رتبه را در میان کشورهای جهان به خود اختصاص داده است. معیار تعرفه های تجاری، مربوط به میانگین موزون نرخ های تعرفه ای است که کشورها بر روی کالاهای وارداتی خود اعمال می کنند که آمارهای سازمان تجارت جهانی گویای بالا بودن این نرخ در ایران نسبت به بسیاری از کشورهای دیگر است. امتیاز مربوط به معیار ترویج مالکیت نیز بر این اساس تعیین می شود که مالکیت شرکت های خارجی تا چه حد در یک کشور رایج است.

یکی از معیارهایی که جایگاه ایران را از نظر توان رقابت پذیری در میان سایر کشورها بالا برده، نسبت بدهی های عمومی دولت از تولید ناخالص داخلی است. مجمع جهانی اقتصاد، آمارهای مربوط به این شاخص را از صندوق بین المللی پول استخراج کرده است. این آمارها نشان می دهد بدهی های دولت نسبت به تولید ناخالص داخلی در ایران نسبت به بسیاری از کشورهای پایین تر است؛ به گونه ای که در سال ۲۰۱۳، این نسبت برای ایران ۱۱،۱۴ درصد و برای

معاونت بررسی های اقتصادی

کشورهایی مانند ایالات متحده امریکا، انگلستان، فرانسه، مالزی، هند و ترکیه به ترتیب ۱۰۳،۴، ۸۷،۳، ۹۲،۴، ۵۷،۷، ۶۵،۵ و ۳۶،۱ درصد برآورد شده است.

جدول ۲- گزیده ای از معیارهای شاخص رقابت پذیری بر اساس ضعیف ترین عملکرد ایران نسبت به سایر کشورها

رتبه ایران	معیارها
۱۴۰	تعرفه های تجاری
۱۴۰	ترویج مالکیت خارجی
۱۳۹	سهم زنان در نیروی کار نسبت به مردان
۱۳۸	سهولت دسترسی به وام ها
۱۳۷	واردات به عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی
۱۳۷	تورم (تغییرات سالانه)
۱۳۵	تاثیرات تجاری قوانین بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی
۱۳۵	دسترسی خدمات مالی
۱۳۴	ظرفیت کشور در جذب افراد با استعداد
۱۳۲	جذب فناوری در سطح بنگاه ها

منبع: The Global Competitiveness Report ۲۰۱۵-۲۰۱۶

جدول ۳- گزیده ای از معیارهای شاخص رقابت پذیری بر اساس بهترین عملکرد ایران نسبت به سایر کشورها

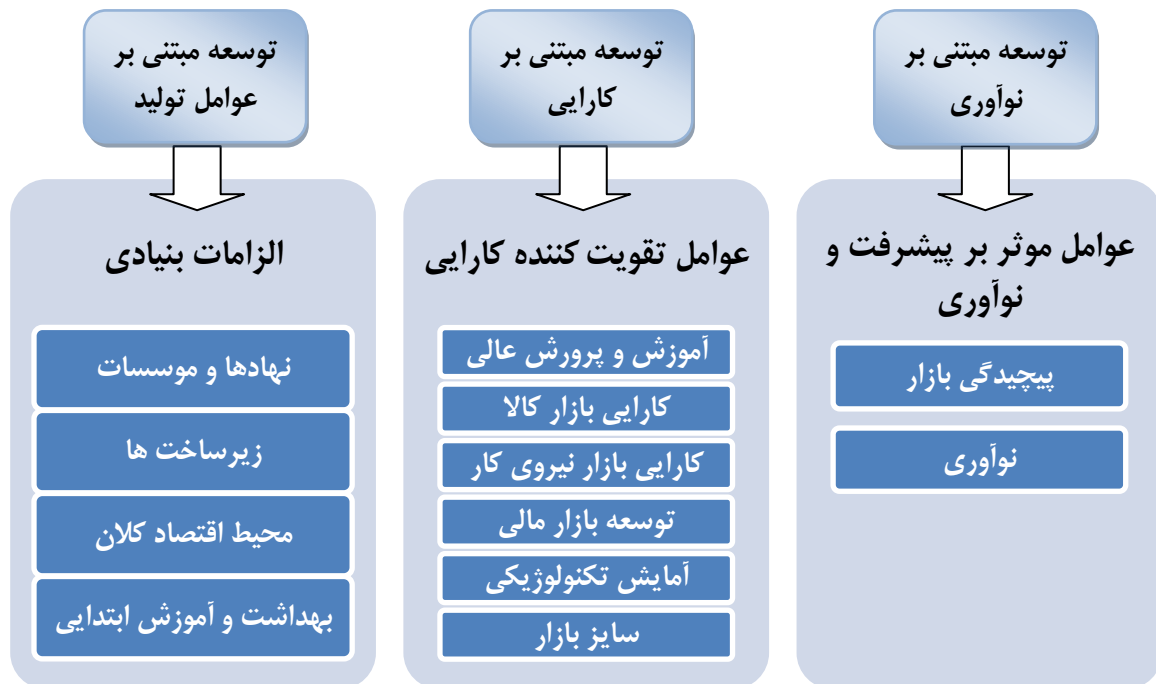
رتبه ایران	معیارها
۱	شیوع بیماری ایدز (سهم از جمعیت بزرگسال)
۹	بدهی عمومی دولت (سهم از تولید ناخالص داخلی)
۱۱	پس انداز ناخالص ملی (سهم از تولید ناخالص داخلی)
۱۴	ثبت نام در آموزش ابتدایی
۱۷	وقوع بیماری مالاریا
۱۷	تاثیر بیماری مالاریا بر کسب و کار
۱۸	شاخص حجم بازار داخلی
۱۸	تولید ناخالص داخلی
۲۲	خطوط تلفن ثابت
۲۸	شاخص حجم بازار خارجی

منبع: The Global Competitiveness Report ۲۰۱۵-۲۰۱۶

رقابت پذیری و توسعه یافتگی

مجمع جهانی اقتصاد بر اساس نظریه اقتصادی مراحل توسعه^۴، سه مرحله را برای توسعه اقتصادی کشورها معرفی می کند و معیارهای شاخص رقابت پذیری را بر این اساس طبقه بندی می نماید. مراحل توسعه یافتگی کشورها بر اساس معیارهای رقابت پذیری در نمودار زیر نشان داده شده است.

نمودار ۲- معیارهای رقابت پذیری بر حسب مراحل توسعه یافتگی کشورها

همان گونه که در نمودار ۲ مشاهده می شود، شاخص رقابت پذیری سه مرحله توسعه مبتنی بر عوامل تولید، توسعه مبتنی بر کارایی و توسعه مبتنی بر نوآوری را از یکدیگر تفکیک می کند:

در مرحله نخست توسعه، اقتصاد کشورها مبتنی بر عوامل تولید است و کشورها بر اساس عواملی نظیر نیروی کار غیرماهر و منابع طبیعی با یکدیگر رقابت می کنند. حفظ رقابت پذیری در این مرحله از توسعه منوط به عملکرد مطلوب نهادهای دولتی و خصوصی (معیار اول)، زیرساخت های توسعه یافته (معیار دوم)، محیط باثبات اقتصاد کلان (معیار سوم) و نیروی کار سالم و دارای حداقل آموزش ابتدایی (معیار چهارم) می باشد.

همزمان با بهبود توان رقابت پذیری کشورها، بهره وری و دستمزد نیروی کار نیز افزایش می یابد. بدین ترتیب، کشورها در مسیر توسعه مبتنی بر کارایی پیش می روند. در این مرحله، آنها باید توسعه فرآیندهای تولید کارا تر آغاز کنند و کیفیت محصولات را افزایش دهند زیرا دستمزدها افزایش یافته است و در عین حال آنها نمی توانند قیمت ها را افزایش دهند. در این مرحله، عواملی مانند آموزش عالی (معیار پنجم)، بازارهای کارآمد کالا (معیار ششم)، بازارهای

^۴ Economic Theory of Stages of Development

معاونت بررسی های اقتصادی

کارآمد نیروی کار (معیار هفتم)، بازارهای مالی توسعه یافته (معیار هشتم)، توانایی بهره جستن از مزایای فناوری های موجود (معیار نهم) و برخورداری از بازار داخلی یا خارجی بزرگ (معیار دهم).

سرانجام، زمانی که کشورها به سمت مرحله توسعه مبتنی بر نوآوری حرکت می کنند، تنها در صورتی دستمزدهای بالا و استانداردهای زندگی متناسب با آن تنها حفظ خواهد شد که کسب و کارها توانایی رقابت از طریق پیشرفته ترین فرآیندهای تولید (معیار یازدهم) و نوآوری محصولات جدید (معیار دوازدهم) را داشته باشند.

شاخص رقابت پذیری متناسب با مرحله توسعه یافتگی هر کشور، به معیارهای مرتبط با آن وزن می دهد. ایران در سه گزارش اخیر مجمع جهانی اقتصاد جز کشورهایی قرار گرفته است که در حال گذار از مرحله ۱ به ۲ (از توسعه مبتنی بر عوامل به سمت توسعه مبتنی بر کارایی) هستند. اغلب کشورهایی که در راس رتبه بندی جهانی رقابت پذیری قرار دارند (نظیر سوئیس، سنگاپور، ایالات متحده آمریکا و آلمان)، جز کشورهای توسعه یافته مبتنی بر نوآوری محسوب می شوند. برخی کشورها مانند مالزی نیز علی رغم رتبه بالای شاخص رقابت پذیری (رتبه ۱۸) هنوز در مرحله توسعه مبتنی بر نوآوری قرار نمی گیرند و جز کشورهای در حال گذار از مرحله ۲ به ۳ (از توسعه مبتنی بر کارایی به سمت توسعه مبتنی بر نوآوری) محسوب می شوند.

مقایسه رقابت پذیری در ایران و سایر کشورهای منتخب

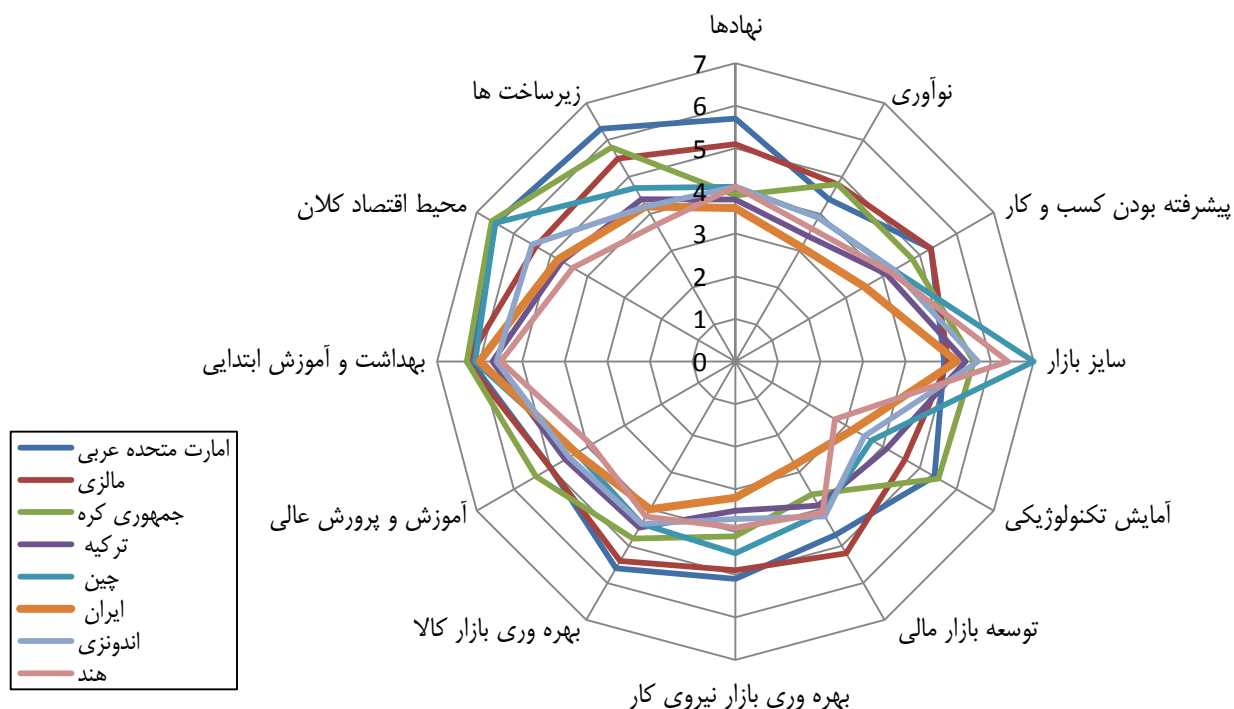
همان گونه که در قسمت های قبلی اشاره شد، امتیازات مربوط به معیارهای ۱۲ گانه رقابت پذیری در کشورهای مختلف بر اساس مقیاس ۱ تا ۷ درجه بندی می شوند. نمودار ۳، موقعیت کشورهای منتخب را از نظر این معیارها نشان می دهد. در میان این کشورها هند جز کشورهایی است که در مرحله توسعه مبتنی بر عوامل قرار دارد. چین و اندونزی جز اقتصادهای مبتنی بر کارایی محسوب می شوند. ترکیه و مالزی نیز در حال گذار به سمت توسعه مبتنی بر نوآوری هستند. کشورهای کره و امارات متحده عربی نیز نمونه هایی از اقتصادهای نوآور تلقی می شوند.

مطابق نمودار ۳، کشورهایی که در محدوده نزدیک تری نسبت به صفر قرار گرفته اند، توان رقابت پذیری کمتری از نظر معیار مربوطه دارند. ایران و هند در اغلب معیارها عملکرد ضعیف تری نسبت به سایر کشورها داشته اند. موقعیت ایران در این نمودار گویای عملکرد ضعیف آن از نظر شاخص های نوآوری، پیشرفته بودن کسب و کار، کارایی بازار کالا، کارایی بازار نیروی کار، توسعه بازار مالی و نهادها و موسسات نسبت به سایر کشورهای منتخب است. مطابق این نمودار، بهترین عملکرد ایران مربوط به رکن بهداشت و آموزش ابتدایی می باشد که باز هم نسبت به کشورهای چین، مالزی، جمهوری کره و امارت متحده عربی امتیاز پایین تری را کسب کرده است.

اگرچه ایران در برخی معیارها نسبت به کشورهایی مانند مالزی و هند امتیاز بالاتری را کسب کرده است، اما با توجه به اینکه وزن هر یک از معیارها برای کشورهای مختلف یکسان نیست، در نهایت ایران جایگاه پایین تری را از نظر رقابت پذیری نسبت به کشورهای منتخب به خود اختصاص داده است (جدول ۴).

معاونت بررسی های اقتصادی

نمودار ۳- مقایسه امتیازات کسب شده توسط کشورهای منتخب بر اساس هر یک از ارکان رقابت پذیری

جدول ۴- جایگاه ایران و کشورهای منتخب از نظر رتبه بندی شاخص

کشور	رتبه (در بین ۱۴۴ کشور)	
	۲۰۱۴-۲۰۱۵	۲۰۱۵-۲۰۱۶
امارت متحده عربی	۱۲	۱۷
مالزی	۲۰	۱۸
جمهوری کره	۲۶	۲۶
چین	۲۸	۲۸
اندونزی	۳۴	۳۷
ترکیه	۴۵	۵۱
هند	۷۱	۵۵
ایران	۸۳	۷۴

منبع:

۱. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/weoselgr.aspx> (۵ Oct ۲۰۱۵)

۲. Klaus Schwab, (۲۰۱۵). "The Global Competitiveness Report ۲۰۱۵-۲۰۱۶", World Economic Forum.